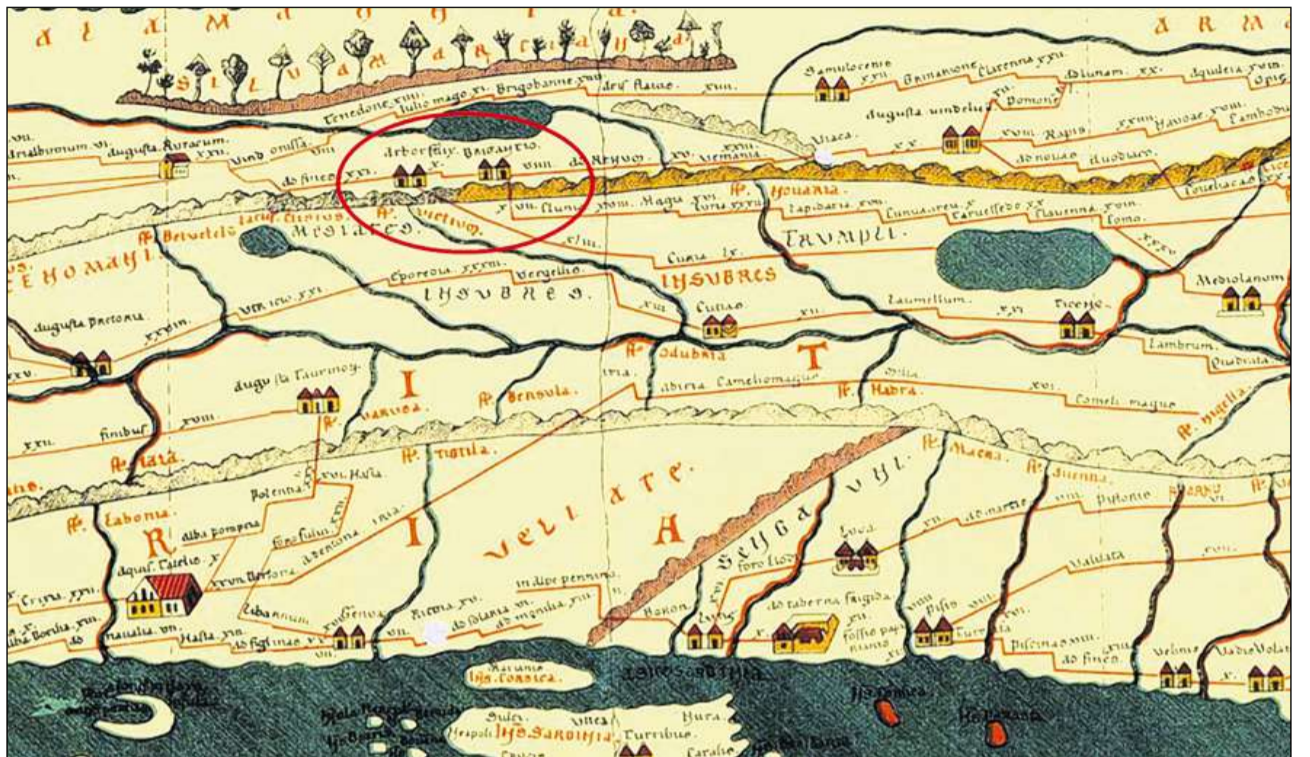

Cartografia retica

Da la charta stradala romana a las geodatas digitalas

■ **Chartas geograficas en reproducziuns empitchnidas e simplifitgadas da la surfatscha da la terra. La pli veglia representaziun da la Svizra e da la Rezia è la «Tabula Peutingeriana», ina copia medievale d'ina charta stradala romana cun representaziuns da las rutas tras la Rezia.** La pli veglia charta cumplessiva da la Svizra ha dissegnà il 1496/97 il medi da la citad da Turitg, Conrad Türst. Il 1538 è cumparida la charta svizra dad Aegidius Tschudi («Nova Rhaetiae descriptio atque Totius Helvetiae»). En il 16avel tschientaner en vegnidas realisadas las emprimas chartas territorias dal Vallais (1544), da Turitg (1566), da Berna (1578) e da la regiun dal Lai da Geneva. Las pli veglias reproducziuns cartograficas dal Grischun en la «Landtafel X: Rhetia/Die Pündt», publicada en la Cronica svizra da Johannes Stumpf dal 1548 e la charta principala («Raetia») da Johannes Guler von Wýneck dal 1616. Dus onns pli tard è cumparida a Hamburg la charta da Fortunat Sprecher von Bernegg e dal Tudestg Philipp Klüwer, terminada a Clavenna. Quai era l'emprima representaziun topografica «moderna» dal Grischun (scala 1:330 000) cun sias Terras subditas Buorm, Vuclina e Clavenna. La charta Sprecher/Klüwer documentescha la vasta collavuraziun tranter umanists. Ella ha gi en il 17avel tschientaner numerus ediziuns en ils atlas ollandais da

lavurs da Hans Conrad Gyger ch'ha redigi il 1634 (per incumbensa da Merian) ina charta dal Grischun sco champ da guerra, il «Wahrhafte Verzeichnus des Prättigöws, der Herrschafft Myenfeld». Cuntrari a la charta turitgaisa ha el applitg la perspectiva da la vart inclinada da las muntognas. Il 1636 è cumparida, medemamain da Gyger, la charta «Graffschafft Sargans». Ina motivaziun militaraveva era la charta da la Val dal Rain, realisada il 1632 da Johann Ardüser da Tavau. Ardüser, tranter auter inschigner da la citad da Turitg, ha era elavurà plans per fortificaziuns en il Signuradi grischun. Ina grond'influenza sin il svilpud da la reproducziun cartografica da quell'epoca han gi ils picturs da cuntradas ollandais (Jan Hackaert e.a.) cun lur representaziuns naturalisticas da la cuntrada. La charta grischuna da Gabriel Walser («Rhetia foederata cum confinibus et subditis suis Valle Telina, comitatu Clavennensi et Bormiensi»), realisada en gravura d'arom, è cumparida il 1768 a Nürnberg sco charta per l'emprim atlas svizzer («Atlas novus Reipublicae Helveticae», 1769); ella vala sco la charta la pli ritga da Walser ed era a ses temp, malgrà sia representaziun naiva, fitg apprezzada. L'ultima ovra privata pli gronda da quest gener è l'«Atlas Meyer-Weiss», realisà en ils onns 1796–1802 (menziun speziala meritan ils fecls da las muntognas). En il 18avel tschientaner ha il sciènza

Part da la «Tabula Peutingeriana» cun ils passadis tras las Alps reticas (marcaziun).

1826 e da Friedrich Wilhelm Delkeskamp («Der Hinter-Rhein, Julier-Septimer-Maloja-Splügen und Bernhardin-Pass in Graubünden», ca. 1860). Tut questas chartas en naschidas sin iniziativa privata.

Las representaziuns eran blier pli cler che tut las anteriuras chartas da las Alps. A partir dal 1870 en cumparids ils emprims fecls da la segunda ovra cartografica uffiziala da la Svizra, il «Topographischer Atlas der Schweiz», realisà sut la direcziun da Hermann Siegfried. Las emprimas trais chartas, tschernidas dal Club alpin svizzer sco chartas da territoris dal club, resguardavan la regiun dal Tödi (1863/64) sco era ils glatschers dal Trift e dal Rodan. La gruppa da muntognas tranter il Lucmagn e la Greina, representada il 1865 da Rudolf Leuzinger a la scala 1:50 000, cun reliev brin sumbrivà, è l'emprima charta a reliev dal Club alpin svizzer stampada en sis colurs.

Il 1897 ha la secziun Rätia dal Club alpin svizzer incumbensà Hans Jenny d'elavurar ina charta panoramica dal Calanda. Ils Grischuns Johann Wilhelm Fortunat Coaz e Leonz Held han creà divers fecls per la Charta Dufour respectivamain per la Charta Siegfried. Ils fecls da Lantsch, Suagnign e Tarasp, elavurads da Leonz Held, appartegnan – per quai che riguarda l'equiliber dal cuntegn e la bellezza da la representaziun – a las ovras cartograficas las pli exemplaricas.

Elements innovativs en la producziun da chartas geograficas cumparan en l'emprima charta da scola dal 1896. La concretisaziun plastica – in element impurtant sper la registraziun puramain geometrica da la surfatscha da la terra – ha avert novas portas a las chartas tematicas per scola u turissem. Il 1902 ha Hermann Kümmerly preschentà ina charta da paair per las scolas dal chantun Grischun, realisada cun in grond effect en la profunditad. Ulteriuras chartas tematicas en vegnidas elavuradas per incumbensa da la Viafier retica e da divers lieus da cura:

chartas per turas da skis (scala 1:50 000) da Clavenna (1919), da l'Engiadina (1920) u da Sedrun (1928). En quel decenni en cumparids ultra da quai chartas d'excursiuns (Surses, 1923) e chartas geograficas (Arosa, 1922). Il 1913 è cumparida ina charta da reliev aquarellada dal Parc Naziunal Svizzer. Chartas geograficas servivan era ad intents politics, per exempel «La catena mediana delle Alpi» (cumparida il 1940 a Milaan cun nums locals italianisads), tenor la quala ils faschists talians resguardavan ils chantuns Vallais, Grischun e Tessin sco parts futuras da l'Italia. En il 20avel tschientaner è la cartografia sa sviluppada fermamain grazia a novas tecnicis da registraziun cun agid da la fotografia a vista d'utschè (fotogrammetria) e la tecnica digitala. Las basas da la Swisstop (chartas a piras scolas) u il plan da survista chantunal (scala 1:10 000) permettan da transponer en las chartas datas sco l'inventari da la natira e da la protecziun da las auas, planisaziuns localas u vias da viandar. Cun chartas altimetricas pon ins calcular l'inclinaziun da spundas (p.ex. sco basa per pajaments da subvenziuns a l'agricultura), far analisas da la visibilitad u representaziuns traidimensionalas.

Hansjürg Gredig

L'emprima representaziun topografica «moderna» dal Grischun (1618).

Hondius/Jansson e da Joan Blaeu ed ha furmà la basa per autras chartas sco «Li Grisoni già detti Rheti, e suoi sudditi» (18avel tschientaner) da Vincenzo Maria Coronelli († 1718) u la «Nouvelle carte du Pays des Grisons», edida en diversas variantas fin il 1791, oravant tut en l'Ollanda. A las pli bellas representaziuns temprivas (oravant tut dal chantun da Turitg) appartegnan las

universal Johann Jakob Scheuchzer tractà parts dal Grischun (1723), per exempel ils percurs dal Rain Posterior davent da sia funtauna en il Valagn sco era quels da l'Alvra e da la Maira (Bergiaglia). Ina motivaziun turistica avevan las chartas e vedutas da Heinrich Keller («Bündner Pässe. Neue Strassen durch Graubünden über den Splügenberg und den St. Bernhardin»,

Cartografia statale

A l'entschatta dal 19avel tschientaner ha inizià la producziun uffiziala da chartas cun numerus ovras cartograficas chantunalas ad ina scala engronidida. Dal 1845–64 è vegnida realisada sut la direcziun dal Genevrin Guillaume-Henri Dufour la «Topographische Karte der Schweiz» cun 25 fecls (scala 1:100 000).

Charta panoramica da la regiun da Cuira (17avel tschientaner).

Charta Siegfried, fegl da Lantsch (1886).

Lexicon Istoric Retic

Il LIR cumpiglia bundant 3100 artigels (geografics, tematics, artigels da familias e biografias) davart l'istorgia grischuna/retica e la Rumantschia. Editura: Fundaziun Lexicon Istoric Svizzer; versiu online: www.e-lir.ch; versiu stampada: www.casanova.ch u en mintga libreria.